

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INGLIZ VA O'ZBEK LINGVOMADANIYATIDA GENDER STEREOTIPLARI

Baxtiyoro Gulhayo Shavkatjon qizi

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti, tayanch doktorant.

e-mail: gulhayo120bb@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5092-5155>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida gender stereotiplarining lisoniy ifodalanish xususiyatlari qiyosiy-lingvomadaniy nuqtayi nazardan tadqiq etilgan. Gender stereotiplari erkak va ayolga nisbatan jamiyatda tarixan shakllangan ijtimoiy-madaniy tasavvurlarni aks ettiruvchi hodisa sifatida talqin qilinib, ularning leksik birliklar, frazeologizmlar, maqol va matallar hamda baholovchi ifodalarda namoyon bo'lishiga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqotda asosiy metod sifatida qiyosiy-lingvomadaniy tahlildan foydalanilgan. Ingliz va o'zbek tillaridagi genderga oid birliklar tashqi ko'rinish, xarakter va shaxsiy sifatlar, intellektual xususiyatlar, oilaviy rol, kasbiy faoliyat, ijtimoiy maqom hamda xulq-atvor kabi yetti semantik mezon asosida tahlil qilingan. Natijalar har ikki lingvomadaniyatda erkak obrazi ko'proq qat'iyat, ijtimoiy faollik va boshqaruv bilan, ayol obrazi esa oila, tarbiya, tashqi ko'rinish va xulq-atvorni normativ baholash bilan bog'lanishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, ingliz lingvomadaniyatida gender-neytral nominatsiyaga moyillik kuchayayotgani, o'zbek lingvomadaniyatida esa oilaviy va jamoaviy qadriyatlar bilan bog'liq stereotipik modellar nisbatan barqaror saqlanib qolayotgani aniqlandi. Tadqiqot gender stereotiplarining universal hamda milliy-spetsifik xususiyatlarini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: gender, gender stereotipi, lingvomadaniyat, ingliz tili, o'zbek tili, qiyosiy tahlil, paremiologik birliklar, gender roli, milliy-madaniy xususiyat.

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Бахтиёрова Гулҳаё Шавкатжон кизи

Наманганский государственный институт иностранных языков имени Исхокхона Ибрата, базовый докторант.

Аннотация.

В статье с позиций сравнительно-лингвокультурологического подхода исследуются особенности языкового выражения гендерных стереотипов в английской и узбекской лингвокультурах. Гендерные стереотипы рассматриваются как явление, отражающее исторически сформировавшиеся в обществе социокультурные представления о мужчинах и женщинах. Особое внимание уделяется их проявлению в лексических единицах, фразеологизмах, пословицах и поговорках, а также оценочных выражениях. Основным методом исследования является сравнительно-лингвокультурологический анализ. Гендерно маркированные единицы английского и узбекского языков анализируются по семи семантическим критериям: внешность, характер и личностные качества, интеллектуальные характеристики, семейная роль, профессиональная деятельность, социальный статус и поведение. Результаты показывают, что в обеих лингвокультурах образ мужчины чаще ассоциируется с решительностью, социальной активностью и управлением, тогда как образ женщины — с семьёй, воспитанием, внешностью и нормативной оценкой поведения. Вместе с тем выявлена усиливающаяся тенденция к гендерно-нейтральной номинации в английской лингвокультуре, тогда как в узбекской лингвокультуре относительно устойчиво сохраняются стереотипные модели, связанные с семейными и коллективными ценностями. Исследование способствует выявлению универсальных и национально-специфических особенностей гендерных стереотипов.

Ключевые слова: гендер, гендерный стереотип, лингвокультура, английский язык, узбекский язык, сравнительный анализ, паремиологические единицы, гендерная роль, национально-культурная специфика.

GENDER STEREOTYPES IN ENGLISH AND UZBEK LINGUOCULTURES

Baxtiyoro Gulhayo Shavkatjon qizi

Is'hoqxon Ibrat Namangan State Institute of Foreign Languages, PhD Student.

Abstract.

This article examines the linguistic representation of gender stereotypes in English and Uzbek linguocultures from a comparative linguocultural perspective. Gender

stereotypes are interpreted as a phenomenon reflecting historically established sociocultural perceptions of men and women, with particular attention paid to their manifestation in lexical units, phraseological expressions, proverbs and sayings, and evaluative expressions. Comparative linguocultural analysis is employed as the primary research method. Gender-related units in English and Uzbek are analyzed according to seven semantic criteria: appearance, character and personal qualities, intellectual characteristics, family roles, professional activity, social status, and behavior. The findings indicate that in both linguocultures, the image of men is more frequently associated with determination, social activity, and leadership, whereas the image of women is more closely linked to family, upbringing, appearance, and the normative evaluation of behavior. At the same time, a growing tendency toward gender-neutral nomination is observed in English linguoculture, while stereotypical models associated with family and collective values remain relatively stable in Uzbek linguoculture. The study contributes to identifying both universal and culture-specific features of gender stereotypes.

Keywords: gender, gender stereotype, linguoculture, English language, Uzbek language, comparative analysis, paremiological units, gender role, national and cultural specificity.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda tilni faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki muayyan xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, qadriyatlar va ijtimoiy-madaniy me'yorlarini aks ettiruvchi murakkab semiotik tizim sifatida o'rganish tendensiyasi tobora kuchayib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, lingvomadaniyat doirasida insonning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeyi, xulq-atvori, kasbiy faoliyati, oilaviy roli hamda erkak va ayolga nisbatan shakllangan tasavvurlarning tilda qanday ifodalanishi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Bunday ijtimoiy-madaniy tasavvurlarning barqaror ko'rinishlaridan biri gender stereotiplari bo'lib, ular jamiyatda erkaklik va ayollikka xos deb qaraladigan sifatlar, vazifalar, xatti-harakat modellari va ijtimoiy rollar haqidagi umumlashgan qarashlarni mujassamlashtiradi.

Gender stereotiplari til birliklari orqali nafaqat aks ettiriladi, balki avloddan avlodga uzatiladi va muayyan madaniyat doirasida qayta ishlab boriladi. Leksik birliklar, frazeologizmlar, maqol va matallar, metaforik ifodalar, murojaat shakllari, baholovchi birliklar hamda badiiy va kundalik diskurs namunalarida erkak va ayol obrazlariga yuklangan turli semantik hamda pragmatik belgilar namoyon bo'ladi. Masalan, ayrim lingvomadaniy muhitlarda erkak obrazi kuch, qat'iyat, mustaqillik va ijtimoiy faollik bilan bog'lansa, ayol obrazi mehribonlik, nazokat, oilaparvarlik yoki hissiylik bilan tavsiflanishi mumkin. Biroq bunday tasavvurlar universal emas; ularning mazmuni, ifodalanish vositalari va baholash darajasi muayyan xalqning tarixiy, diniy, ijtimoiy va madaniy tajribasi bilan chambarchas bog'liq.

Ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlari turli tarixiy-madaniy taraqqiyot yo'liga ega bo'lsa-da, har ikki til tizimida genderga oid stereotipik tasavvurlar keng aks etgan. Ingliz tilidagi gender stereotiplari G'arb jamiyatiga xos individualizm, shaxsiy erkinlik, ijtimoiy tenglik va gender rollarining transformatsiyasi kabi omillar ta'sirida shakllanib, zamonaviy diskursda sezilarli semantik o'zgarishlarga uchramoqda. O'zbek lingvomadaniyatida esa genderga oid til birliklari milliy urf-odatlar, oilaviy qadriyatlar, kattaga hurmat, oila va jamoa manfaatining ustuvorligi kabi ijtimoiy-madaniy omillar bilan uzviy aloqador holda namoyon bo'ladi. Shu sababli bir xil gender konsepti ikki lingvomadaniyatda turlicha assotsiativ, aksiologik va pragmatik mazmun kasb etishi mumkin.

Gender stereotiplarini qiyosiy lingvomadaniy yo'nalishda o'rganish ingliz va o'zbek tillarida erkak va ayol obrazlarining qanday konseptualashtirilishi, ularga qanday ijobiy yoki salbiy baho berilishi, qaysi ijtimoiy rollar ko'proq faollashishi hamda mazkur stereotiplarning zamonaviy til amaliyotida qay darajada saqlanib yoki transformatsiyalanib borayotganini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, paremiologik birliklar, frazeologizmlar va baholovchi leksika xalqning kollektiv tajribasi hamda madaniy xotirasini nisbatan barqaror shaklda saqlab qolishi bilan ahamiyatlidir. Shu jihatdan, til materialini faqat strukturaviy-semantik nuqtayi nazardan emas, balki uning ortida turgan madaniy kod, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy stereotiplar bilan bog'liq holda tahlil qilish zarur.

Mazkur masalaning dolzarbligi, shuningdek, zamonaviy jamiyatda gender rollarining dinamik xarakter kasb etayotgani bilan belgilanadi. Ijtimoiy munosabatlarning yangilanishi, ta'lim va mehnat bozoridagi o'zgarishlar, ommaviy axborot vositalari hamda raqamli kommunikatsiya ta'sirida erkaklik va ayollikka doir an'anaviy qarashlar ham qayta talqin qilinmoqda. Natijada til tizimida bir tomondan tarixiy shakllangan gender stereotiplari saqlanib qolayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, yangi ijtimoiy me'yorlar ta'sirida ularning semantik va pragmatik xususiyatlari o'zgarib bormoqda. Bunday jarayon ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlarini qiyoslash uchun muhim ilmiy material yaratadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida gender stereotiplarining lingvistik ifodalanish xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, erkak va ayolga oid stereotipik tasavvurlarni shakllantiruvchi til birliklarini aniqlash hamda ularning milliy-madaniy, semantik va pragmatik jihatlarini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish jarayonida ikki tildagi genderga oid leksik, frazeologik va paremiologik birliklarni aniqlash, ularning semantik guruhlarini belgilash, ijobiy va salbiy baholash xususiyatlarini qiyoslash, shuningdek, gender rollarining ingliz va o'zbek madaniyatidagi o'xshash hamda farqli jihatlarini ochib berish nazarda tutiladi.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati gender lingvistikasi va lingvomadaniyatshunoslikning nazariy tamoyillarini ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida integrativ tarzda qo'llash bilan belgilanadi. Qiyosiy tahlil natijalari ikki xalqning genderga oid dunyoqarashidagi universal va milliy-spetsifik belgilarni aniqlash, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yanada chuqurroq tushuntirish hamda gender stereotiplarining til orqali qanday shakllanishi va uzatilishini yoritishga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Gender stereotiplarining til va madaniyat bilan o'zaro aloqasi zamonaviy gender lingvistikasi, sotsiolingvistika, psixolingvistika hamda lingvomadaniyatshunoslikning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro tadqiqotlarda gender stereotipi erkak va ayollarga xos deb qaraladigan xususiyatlar, kasbiy va oilaviy rollar, xulq-atvor me'yorlari hamda kommunikativ modellar haqidagi ijtimoiy shakllangan tasavvurlarning tilda aks etishi sifatida talqin qilinadi. Sabine Sczesny, Magda Formanowicz va Franziska Moser genderni nisbatan neytral yoki gender-inclusive til birliklarining qo'llanishi inson ongida erkak va ayol obrazlarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [1]. Mualliflarning tahliliga ko'ra, ingliz tilidagi policeman – police officer, chairman – chairperson kabi birliklarning semantik almashinuvi shunchaki leksik modernizatsiya emas, balki kasb va ijtimoiy rollarga bog'langan gender stereotiplarini qayta shakllantirish jarayonining bir ko'rinishidir.

Ingliz tilidagi gender stereotiplarini korpus asosida o'rgangan P. A. Fuertes-Olivera professional diskursdagi murojaat shakllari, kasb nomlari va generic man konstruksiyalarini tahlil qilib, leksik tanlovlarda "erkakni norma sifatida qabul qilish" tamoyilining izlari saqlanib qolishini ko'rsatadi [2]. Uning yozma Business English materiallari asosidagi tahlili gender stereotiplarining ayrim hollarda ochiq grammatik ko'rsatkichlar orqali emas, balki leksemaning qo'llanish chastotasi, nominatsiya va diskursiv reprezentatsiya orqali namoyon bo'lishini ko'rsatishi bilan ahamiyatlidir. Bu holat ingliz tilini grammatik jins kategoriyasi nisbatan cheklangan til deb qarash gender neytralligini avtomatik ravishda anglatmasligini ko'rsatadi.

Gender stereotipining kognitiv mexanizmlarini o'rgangan S. M. Kennison va J. L. Trofe kasb hamda shaxsni ifodalovchi leksik birliklarga birlashtirilgan gender haqidagi stereotipik bilim nutqni tushunish jarayoniga ham ta'sir qilishini eksperimental ravishda aniqlagan [3]. Tadqiqotda 405 ta ot va ot birikmasining genderni oid stereotipik xususiyatlari tekshirilib, executive va secretary singari kasb bildiruvchi birliklardan keyin kelgan olmoshlarning stereotipga muvofiq yoki nomuvofiq bo'lishi matnini qayta ishlash tezligiga ta'sir etishi kuzatilgan. Demak, gender stereotipi faqat ijtimoiy baho yoki diskurs darajasidagi hodisa emas, balki til birliklarining inson ongidagi kognitiv reprezentatsiyasiga ham singib ketgan fenomen sifatida namoyon bo'ladi [3].

A. Siyanova-Chanturia, P. Warren, F. Pesciarelli va C. Cacciari tomonidan olib borilgan tadqiqot ham kasb-hunar nomlari bilan bog'liq stereotipik gender axboroti til birliklari qayta ishlanayotgan paytdayoq faollashishini ko'rsatadi [4]. Mualliflar turli yoshdagi respondentlarda stereotipga mos va stereotipga zid gender ma'lumotlariga javob reaksiyasini o'rganib, gender stereotiplarining leksik birliklarning mental reprezentatsiyasi bilan uzviy bog'liqligini aniqlagan. Mazkur natijalar genderni oid ma'noni faqat so'zning lug'aviy semantikasi bilan cheklab bo'lmasligini, balki ijtimoiy tajriba va madaniy bilim ham semantik interpretatsiyaga jalb etilishini tasdiqlaydi [4].

Genderni xolis til vositalarining stereotiplarni kamaytirish imkoniyatini A. Lindqvist, E. A. Renström va M. Gustafsson Sendén tajribaviy asosda o'rgangan [5]. Tadqiqotning ingliz tiliga oid qismida AQShlik 411 nafar respondent ishtirok etgan bo'lib, juft shakllar (he/she), an'anaviy neytral birliklar (the applicant, singular they) va gender-neutral vositalarning shaxs haqidagi tasavvurga ta'siri qiyoslangan. Natijalar gender jihatdan neytral nominatsiya strategiyalari erkak obrazining avtomatik ravishda "standart shaxs" sifatida faollashishini kamaytirishi mumkinligini ko'rsatadi [5].

O'zbek tilshunosligida gender hodisasini lingvomadaniy jihatdan o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar keyingi yillarda sezilarli faollashdi. Sh. Usmanova, N. Khodjaeva, Sh. Shamsieva, S. Saidakbarova va N. Mirkhamidovlarning o'zbek gender stereotiplarining ijtimoiy, madaniy va lisoniy xususiyatlariga bag'ishlangan tadqiqotida gender haqidagi qarashlarning maqollar, frazeologik birliklar, evfemizmlar va boshqa milliy-madaniy birliklarda namoyon bo'lishi tahlil qilingan [6]. Mualliflar o'zbek lingvomadaniyatida gender stereotiplarini oila, qarindoshlik munosabatlari, ijtimoiy rol va kommunikativ xulq me'yorlari bilan birgalikda ko'rib chiqadilar.

O'zbek gender tilshunosligining avvalgi bosqichlarida Sh. Iskandarovanning o'zbek nutq madaniyatida muloqot shakllariga bag'ishlangan tadqiqotlari ham alohida o'rin tutadi [7]. Uning ishlarida erkak va ayol nutqiga xos ayrim kommunikativ farqlar, murojaat va muloqot shakllari gender omili bilan bog'liq holda kuzatilgan. Keyingi tadqiqotlarda bu yo'nalish genderning mustaqil lingvistik kategoriya sifatida o'rganilishi uchun nazariy zamin yaratgani qayd etiladi.

So'nggi qiyosiy tadqiqotlarda esa ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlaridagi gender stereotiplari bevosita paremiologik material asosida o'rganilmoqda. S. Anvarova ingliz va o'zbek maqollarida erkak va ayol xulq-atvoriga doir stereotipik tasavvurlarni nutqiy xulq, mehnat va faoliyat, emotsional xulq hamda axloqiy me'yorlar kabi guruhlar asosida qiyoslagan [8]. Tadqiqot gender stereotiplarining ikki tilda ham mavjudligini, ammo ularni verbalizatsiya qilish va baholash mexanizmlarida milliy-madaniy farqlar kuzatilishini ko'rsatadi.

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy tadqiqotlarda gender stereotiplari ko'proq kasbiy nominatsiya, olmoshlar, gender-fair language, kognitiv qayta ishlash va diskursiv reprezentatsiya nuqtayi nazaridan empirik va eksperimental metodlar yordamida o'rganilgan [1–5]. O'zbek tilshunosligida esa gender hodisasini milliy-madaniy qadriyatlar, nutqiy xulq, maqol va frazeologizmlar, murojaat birliklari, evfemizmlar hamda oilaviy-ijtimoiy rollar asosida izohlash ustunlik qiladi [6–8]. Biroq ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlarida erkaklik va ayollikka doir stereotiplarni bir xil semantik mezonlar asosida — tashqi ko'rinish, xarakter, intellektual sifat, kasbiy rol, oilaviy rol, ijtimoiy maqom va xulq-atvor kabi kategoriyalar bo'yicha kompleks qiyoslash masalasi yanada tizimli tadqiqotni talab qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda asosiy metod sifatida qiyosiy-lingvomadaniy tahlil metodi qo'llanildi. Ushbu metod ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida gender stereotiplarining til birliklari orqali ifodalanishidagi umumiy va milliy-spetsifik xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi gender mazmunini ifodalovchi leksik birliklar, frazeologizmlar, maqol va matallar, baholovchi ifodalar hamda erkak va ayolning ijtimoiy,

oilaviy va kasbiy rollarini aks ettiruvchi birliklar tanlandi.

Tahlil jarayonida dastlab gender semantikasiga ega til birliklari ajratib olindi va ular mazmuniy xususiyatlariga ko'ra tashqi ko'rinish, xarakter va shaxsiy sifatlar, intellektual xususiyatlar, oilaviy rol, kasbiy faoliyat, ijtimoiy mavqe hamda xulq-atvor kabi semantik guruhlariga tasniflandi. Keyingi bosqichda har bir guruh doirasidagi birliklarning ijobiy, salbiy yoki neytral baholash xususiyati aniqlandi hamda erkak va ayol obrazlariga nisbatan shakllangan stereotipik belgilar qiyoslandi.

Qiyosiy-lingvomadaniy tahlilda til birliklarining faqat lug'aviy ma'nosi emas, balki ularning ortida turgan madaniy konnotatsiya, aksiologik mazmun va ijtimoiy rol haqidagi tasavvurlar ham hisobga olindi. Xususan, ingliz va o'zbek tillaridagi mazmunan yaqin birliklarning to'liq muqobil, qisman muqobil yoki milliy-spetsifik xususiyatga ega ekanligi aniqlanib, gender stereotiplarining ikki lingvomadaniyatda qay tarzda verbalizatsiya qilinishi tahlil etildi.

Mazkur metod orqali bir tomondan, ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida uchraydigan universal gender stereotiplari, ikkinchi tomondan esa muayyan xalqning tarixiy tajribasi, oilaviy qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlari va madaniy me'yorlari bilan bog'liq milliy xususiyatlarni aniqlash ko'zda tutildi. Natijada gender stereotiplarining ikki tildagi semantik va baholovchi xususiyatlarini yagona mezonlar asosida tizimli ravishda qiyoslash imkoniyati yaratildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida gender stereotiplarini ifodalovchi birliklarning qiyosiy tahlili ularning mazmunida bir qator umumiyliklar mavjud bo'lishi bilan birga, stereotiplarning verbal ifodalanishi milliy-madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'langanligini ko'rsatdi. Tahlilda genderni oid birliklar yetti asosiy semantik yo'nalish: tashqi ko'rinish, xarakter va shaxsiy sifatlar, intellektual xususiyatlar, oilaviy rol, kasbiy faoliyatga oid rol, ijtimoiy maqom hamda xulq-atvor asosida o'rganildi. Bunda maqol va iboralar zamonaviy jamiyat haqidagi obyektiv haqiqat sifatida emas, balki muayyan davrlarda shakllangan kollektiv madaniy tasavvurlarning lisoniy ko'rinishi sifatida talqin qilindi.

1. Tashqi ko'rinish bilan bog'liq gender stereotiplari

Ingliz lingvomadaniyatida ayol obrazining tashqi ko'rinish va jozibadorlik bilan bog'lanishi ayrim an'anaviy birliklarda yaqqol ko'rinadi. Masalan, "Faint heart never won fair lady" maqolida fair lady birikmasi ayol obrazini jozibadorlik bilan belgilasa, erkak obraziga jasorat va tashabbuskorlik xususiyati yuklanadi. Mazkur konstruksiyada ayol faol subyekt emas, balki erkak erishishi lozim bo'lgan maqsad sifatida konseptuallashtirilgan.

O'zbek lingvomadaniyatida ham qiz va ayol obrazining tashqi ko'rinishi, ozodaligi va xulqi o'zaro bog'langan holda baholanishi kuzatiladi. Biroq o'zbek madaniy modelida ayolning tashqi ko'rinishi ko'pincha uning oilaviy tarbiyasi va odobi bilan bir butunlikda talqin etiladi. Shu sababli ayolning "ko'rki" faqat jismoniy go'zallik emas, balki tartiblilik, odob va oilaga munosabat kabi belgilarni ham qamrab oladi.

Bu holatda ikki lingvomadaniyat uchun umumiy belgi ayol obrazining estetik baholashga erkak obraziga nisbatan ko'proq jalb etilishidir. Farqli jihat esa o'zbek lingvomadaniyatida tashqi ko'rinishning axloq va oilaviy tarbiya bilan kuchliroq bog'lanishida namoyon bo'ladi.

2. Xarakter va shaxsiy sifatlar stereotipi

Ingliz tilidagi "Faint heart never won fair lady" maqolining yana bir semantik qatlami erkakka xos deb tasavvur qilinadigan qat'iyat va jasorat bilan bog'liq. Bunda erkakning ijobiy stereotipik modeli faol, tavakkal qila oladigan va maqsad sari intiladigan shaxs sifatida shakllantiriladi.

O'zbek tilidagi erkak obraziga oid paremiyalarda ham qat'iyat, mardlik va jamoa manfaatini himoya qilish singari belgilar muhim o'rin egallaydi. Masalan, "El bor bo'lsa, er xor bo'lmas, er bor bo'lsa, el xor bo'lmas" maqolida er leksemasi biologik jinsni anglatish bilangina cheklanmay, ijtimoiy mas'uliyat va jamoaga tayanch bo'lish semantikasini ham yuzaga chiqaradi.

Demak, erkakning qat'iyatli va kuchli bo'lishi haqidagi stereotip ikki madaniyatda ham mavjud. Biroq o'zbek tilidagi birliklarda bu sifat individual muvaffaqiyatdan ko'ra el, oila va jamoa oldidagi mas'uliyat bilan ko'proq bog'lanadi.

3. Intellektual sifatlarni ifodalovchi stereotiplar

Gender asimmetriyasi eng aniq ko'rinadigan yo'nalishlardan biri intellektual qobiliyatni baholash bilan bog'liq. Tarixiy paremiologik qatlamlarda erkakning aql-idrok va qaror qabul qilish bilan, ayolning esa hissiylik yoki kundalik tajriba bilan bog'lanishi uchraydi. Bunday birliklar hozirgi ilmiy qarashlarni emas, tarixiy stereotiplarni aks ettiradi.

O'zbek paremiologiyasida ham ayrim tarixiy birliklarda ayolning intellektual imkoniyatiga nisbatan salbiy baho uchrashi qayd etilgan. Bunday misollarning mavjudligi til tizimining o'zi ayol va erkak intellekti o'rtasida real farq mavjudligini anglatmaydi; aksincha, ular oldingi ijtimoiy munosabatlar va gender iyerarxiyasining tilda saqlanib qolgan izlari sifatida ahamiyatlidir.

Shunday qilib, intellektga oid gender stereotiplarining lingvomadaniy tahlili birlikning lug'aviy mazmuni bilan cheklanmasligi, balki uning qaysi tarixiy-ijtimoiy model mahsuli ekanini ham hisobga olishi zarurligini ko'rsatadi.

4. Oilaviy rol bilan bog'liq stereotiplar

Tahlilda eng yorqin umumiylik aynan oilaviy rollar bilan bog'liq birliklarda aniqlandi. Ingliz tilidagi "A woman's work is never done" maqoli ayolning faoliyatini an'anaviy ravishda uy-ro'zg'or, farzand tarbiyasi va kundalik parvarish bilan bog'laydi. Ushbu maqol ingliz paremiologiyasida tarixan uy mehnatining ayol zimmasiga yuklatilganini aks ettiradi.

Boshqa bir inglizcha birlik — "The hand that rocks the cradle rules the world" — ona obraziga boshqacha aksiologik qiymat beradi. Unda ayolning bevosita siyosiy yoki ijtimoiy hokimiyati emas, balki farzand tarbiyasi orqali

jamiyat kelajagiga kuchli ta'sir ko'rsatishi nazarda tutiladi.

O'zbek tilida bunga semantik jihatdan yaqin "Uyning ko'rki — ayol" modeli kuzatiladi. Bu birlikda ayol oilaning ichki uyg'unligi, tartibi va farovonligini ta'minlovchi markaziy shaxs sifatida baholanadi.

Demak, har ikki lingvomadaniyatda ayol va oila konseptlari o'rtasida barqaror assotsiativ bog'lanish mavjud. Ingliz tilidagi *cradle, woman's work* semalari va o'zbek tilidagi *uy, oila*, ayol konseptlari bir-biridan madaniy jihatdan farqlansa-da, ularning umumiy yadrosi ayolni oilaviy parvarish va tarbiya bilan bog'lashdan iborat.

5. Kasbiy va faoliyatga oid gender stereotiplari

Kasbiy faoliyat bilan bog'liq stereotiplar zamonaviy ingliz tilida ayniqsa leksik nominatsiyada seziladi. Masalan, tarixan *chairman, policeman, fireman* kabi birliklarda kasb nomining man komponenti bilan ifodalanishi muayyan professional faoliyatni erkak obraziga yaqinlashtirgan. Hozirgi ingliz tilida *chairperson/chair, police officer, firefighter* kabi gender jihatdan neytral alternativalarining faol qo'llanishi ushbu stereotipning lingvistik transformatsiyasini ko'rsatadi.

Shuningdek, *working mother* va *career woman* kabi birikmalarining mavjudligi ham diqqatga sazovor. Semantik nuqtayi nazardan, ayolning kasbiy faoliyati ayrim kontekstlarda alohida belgilansa, *working father* yoki *career man* birliklari xuddi shu darajada markirlangan emas. Bu hodisa erkakning kasbiy faoliyati uzoq davr davomida "standart" ijtimoiy rol sifatida qabul qilinganining lisoniy izi sifatida talqin qilinishi mumkin.

O'zbek tilida ham *ishbilarmon ayol, tadbirkor ayol, ayol rahbar* kabi birikmalarda jins belgisi maxsus ko'rsatilishi mumkin, holbuki rahbar yoki tadbirkor leksemalarining o'zi grammatik jihatdan jinsni ifodalamaydi. Bu holat grammatik genderning mavjud emasligi ijtimoiy gender stereotiplari ham mavjud emasligini anglatmasligini ko'rsatadi.

6. Ijtimoiy maqom va hokimiyat stereotipi

Erkak va ayolning oiladagi iyerarxik o'rnini ifodalashda o'zbek tilidagi "Xotin — bo'yin, er — bosh" paremiologik modeli alohida ahamiyatga ega. Bu metaforik struktura erkakni formal boshqaruvchi markaz, ayolni esa unga ta'sir ko'rsatuvchi kuch sifatida konseptuallashtiradi.

Ingliz lingvomadaniyatida "Behind every great man there's a great woman" birligi semantik jihatdan mazkur model bilan qisman o'xshashdir. Unda erkakning ijtimoiy muvaffaqiyati markazga chiqariladi, ayol esa uning muvaffaqiyatiga ta'sir qiluvchi, biroq ko'pincha ikkinchi planda qoluvchi shaxs sifatida ifodalanadi.

Ikki birlikda ham ayolning ta'sir kuchi inkor etilmaydi, lekin bu kuch formal hokimiyatdan ko'ra bilvosita ta'sir shaklida ifodalanadi. Shu sababli mazkur konstruksiyalar gender iyerarxiyasi va ijtimoiy maqom munosabatini o'rganish uchun muhim lingvomadaniy material hisoblanadi.

7. Xulq-atvor va kommunikativ stereotiplar

Gender stereotiplari kommunikativ xulq bilan bog'liq birliklarda ham faol namoyon bo'ladi. Ingliz tilining tarixiy paremiologik qatlamida qiz yoki ayolning kamgaplighi ijobiy fazilat sifatida talqin qilingan birliklar uchraydi. Masalan, hozirgi "Children should be seen and not heard" shaklining tarixiy variantlari yosh ayolning jim turishi haqidagi normativ qarash bilan bog'langan.

O'zbek lingvomadaniyatida "Qizga qirq uydin taqiq" kabi birliklar qiz bolaning xulq-atvori faqat individual emas, balki kengroq ijtimoiy muhit tomonidan nazorat qilinishini ifodalaydi. Bu yerda qirq uy son komponenti aniq miqdorni emas, balki ko'pchilik, mahalla va ijtimoiy nazoratning keng doirasini obrazli ifodalaydi.

Shu jihatdan ikki lingvomadaniyatda ham tarixiy ravishda ayol yoki qiz xulqining jamoatchilik tomonidan kuchliroq nazorat qilinishi kuzatiladi. Ingliz va o'zbek maqollarini qiyosiy o'rganishda ham ayollarga nisbatan vazminlik, sabr-toqat va odob, erkaklarga esa so'zida turish, vazminlik va qat'iyat kabi xususiyatlar ko'proq yuklanishi qayd etiladi.

Qiyosiy natijalarning umumlashtirilishi

Semantik mezon	Ingliz tilidagi misol	O'zbek tilidagi misol	Asosiy stereotipik mazmun
Tashqi ko'rinish	Faint heart never won fair lady	Ayol/qiz "ko'rki" bilan bog'liq birliklar	Ayolning estetik baholanishi
Xarakter	Faint heart never won fair lady	El bor bo'lsa er xor bo'lmas...	Erkak — qat'iyat, jasorat, tayanch
Intellekt	Tarixiy genderga oid baholovchi paremiyalar	Ayol intellektiga baho beruvchi tarixiy birliklar	Intellektual gender asimmetriyasi
Oilaviy rol	A woman's work is never done	Uyning ko'rki — ayol	Ayol — uy, parvarish va oila
Onalik	The hand that rocks the cradle rules the world	Ona/ayolning tarbiyaviy roliga oid birliklar	Ayol — avlod tarbiyachisi
Ijtimoiy maqom	Behind every great man there's a great woman	Xotin — bo'yin, er — bosh	Erkak — formal markaz, ayol — bilvosita ta'sir
Xulq-atvor	...seen and not heard tarixiy modeli	Qizga qirq uydin taqiq	Ayol/qiz xulqining ijtimoiy nazorati

Kasbiy rol	chairman → chairperson; policeman → police officer	ayol rahbar, tadbirkor ayol	Kasbiy nominatsiyada gender markirlanganligi
------------	---	--------------------------------	---

Qiyosiy tahlil natijalari asosida bir necha muhim lingvomadaniy tendensiya aniqlandi. Birinchidan, oila konsepti har ikki tilda ayol stereotipining eng barqaror semantik markazlaridan biri hisoblanadi. Ayol obrazi uy, farzand tarbiyasi, parvarish va oilaviy uyg'unlik bilan muntazam bog'lanadi. Ikkinchidan, erkak obrazida qat'iyat, jasorat, ijtimoiy faollik va boshqaruv semalari faollashadi. Uchinchidan, ayolga oid stereotipik birliklarda tashqi ko'rinish va xulqni baholash erkakka oid birliklarga nisbatan yaqqolroq namoyon bo'ladi.

To'rtinchidan, ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlarida o'rtasidagi muhim farq stereotiplarning madaniy markazida kuzatiladi. Ingliz tilidagi ayrim birliklarda gender stereotipi individual muvaffaqiyat, kasbiy faoliyat va shaxsiy xususiyat bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek materialida oila, qarindoshlik, el-jamoa, odob va ijtimoiy mas'uliyat komponentlari kuchliroq namoyon bo'ladi.

Beshinchidan, zamonaviy ingliz tilida policeman → police officer, chairman → chair/chairperson kabi o'zgarishlar til tizimida gender neytrallashuvi jarayonini ko'rsatadi. O'zbek tilining grammatik tizimida esa kasb nomlarining katta qismi avvaldan grammatik jinsga ega emas. Shunga qaramay, ayol rahbar, ayol tadbirkor kabi nominatsiyalar genderning grammatik emas, diskursiv va ijtimoiy markirlanganligini ko'rsatishi mumkin.

Umuman, tahlil ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlarida gender stereotiplari bir xil "erkak-ayol" oppozitsiyasiga tayansa-da, ularning semantik mazmuni va aksiologik yo'nalishi bir xil emasligini ko'rsatdi. Ingliz tilidagi birliklarda gender rollarining zamonaviy transformatsiyasi va neytral nominatsiyaga intilish yaqqolroq sezilsa, o'zbek paremiologik materialida oilaviy va jamoaviy qadriyatlar bilan bog'langan an'anaviy modellar kuchliroq saqlangan. Shu bilan birga, tarixiy maqol yoki iborada aks etgan stereotipni bugungi ingliz yoki o'zbek jamiyatining barcha vakillariga xos real xususiyat sifatida talqin qilish mumkin emas. Bunday birliklar, avvalo, madaniy xotira, tarixiy ijtimoiy me'yor va kollektiv baholashning lisoniy izlari sifatida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlarida gender stereotiplarini qiyosiy-lingvomadaniy jihatdan o'rganish natijasida erkak va ayol obrazlarining til birliklarida ifodalanishi bir qator umumiy va milliy-spetsifik xususiyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Tahlilda qo'llangan tashqi ko'rinish, xarakter va shaxsiy sifatlar, intellektual xususiyatlar, oilaviy rol, kasbiy faoliyat, ijtimoiy maqom hamda xulq-atvor mezonlari gender stereotiplarining ikki lingvomadaniyatdagi mazmuniy tuzilishini tizimli ravishda ochib berish imkonini berdi.

Birinchidan, tashqi ko'rinish bilan bog'liq birliklarda ayol obrazi har ikki lingvomadaniyatda erkak obraziga qaraganda ko'proq estetik baholanishi kuzatildi. Ingliz tilidagi fair lady kabi birliklar ayolni jozibadorlik orqali tavsiflansa, o'zbek lingvomadaniyatida ayolning tashqi ko'rinishi ko'pincha odob, ozodalik va oilaviy tarbiya bilan birgalikda baholanadi.

Ikkinchidan, xarakter va shaxsiy sifatlar mezonlari erkak obrazining qat'iyat, jasorat, kuch, tashabbuskorlik va mas'uliyat kabi belgilar bilan bog'lanishini namoyon etdi. Mazkur stereotip ingliz va o'zbek til birliklarida umumiy xarakterga ega bo'lsa-da, o'zbek lingvomadaniyatida erkakning kuchi va qat'iyligi ko'proq oila, el va jamoa oldidagi mas'uliyat bilan uyg'unlashadi.

Uchinchidan, intellektual xususiyatlar bilan bog'liq tarixiy til birliklarida gender asimmetriyasi kuzatilishi aniqlandi. Ayrim paremiologik va baholovchi birliklarda erkak aql, qaror qabul qilish va ratsionallik bilan bog'lansa, ayolga nisbatan hissiylik yoki intellektual imkoniyatni cheklovchi stereotipik qarashlar ifodalangan. Bunday birliklarni zamonaviy jamiyatning real holatini aks ettiruvchi hukm sifatida emas, balki avvalgi ijtimoiy tuzum va tarixiy gender munosabatlarining tilda saqlanib qolgan ko'rinishi sifatida talqin qilish zarur.

To'rtinchidan, oilaviy rol gender stereotiplarining eng barqaror semantik qatlamlaridan biri ekanligi ma'lum bo'ldi. Har ikki lingvomadaniyatda ayol obrazi uy, farzand tarbiyasi, parvarish, oilaviy uyg'unlik va maishiy faoliyat bilan mustahkam bog'langan.

Beshinchidan, kasbiy faoliyat bilan bog'liq birliklar zamonaviy gender munosabatlarining dinamik xususiyatini ko'rsatdi. Ingliz tilida policeman → police officer, chairman → chairperson/chair, fireman → firefighter kabi o'zgarishlar gender jihatdan neytral nominatsiyaga intilish kuchayganini namoyon etadi. O'zbek tilida kasb nomlarining aksariyati grammatik jinsga ega bo'lmasa-da, ayol rahbar, tadbirkor ayol singari birikmalar ayrim kasbiy rollarning diskursiv darajada gender jihatdan markirlanishi mumkinligini ko'rsatadi.

Oltinchidan, ijtimoiy maqom mezonida erkakning formal hokimiyat va boshqaruv, ayolning esa bilvosita ta'sir bilan bog'lanishi kuzatildi. Ingliz tilidagi Behind every great man there's a great woman hamda o'zbek tilidagi Xotin – bo'yin, er – bosh singari birliklar ayolning ta'sir kuchini tan olgan holda, uni ko'pincha ikkilamchi yoki norasmiy maqom orqali ifodalashini ko'rsatadi.

Yettinchidan, xulq-atvor va kommunikativ stereotiplar tahlili ayol va qizlarning nutqi, odobi va ijtimoiy xatti-harakatiga nisbatan nazorat va normativ baholash kuchliroq bo'lganini ko'rsatdi. O'zbek tilidagi Qizga qirq uydin taqiq kabi birliklar bu holatni yaqqol aks ettiradi. Ingliz tilining tarixiy qatlamida ham ayolning kamgapliligi, vazminligi va "mos" xulq-atvori ijobiy sifat sifatida baholangan birliklar mavjud.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek lingvomadaniyatlarida gender stereotiplari bir qator universal semantik belgilar asosida shakllanishini, biroq ularning verbal ifodasi va aksiologik yo'nalishi milliy qadriyatlar bilan belgilanishini ko'rsatdi. Ingliz lingvomadaniyatida individualizm, kasbiy faoliyat va gender

neytrallashuvi jarayonlari nisbatan yaqqol ko'zga tashlansa, o'zbek lingvomadaniyatida oila, qarindoshlik, jamoaviy mas'uliyat, odob va an'anaviy ijtimoiy rollar kuchliroq semantik markaz sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, gender stereotiplari tilning oddiy nominativ vositalari emas, balki xalqning tarixiy tajribasi, madaniy xotirasi, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi murakkab lingvomadaniy hodisa hisoblanadi. Ularni ingliz va o'zbek tillari misolida qiyosiy o'rganish nafaqat ikki tilning genderga oid semantik xususiyatlarini aniqlash, balki til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro munosabatning chuqur mexanizmlarini yoritish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Szczesny S., Formanowicz M., Moser F. Can Gender-Fair Language Reduce Gender Stereotyping and Discrimination? // *Frontiers in Psychology*. – 2016. – Vol. 7. – Article 25. – DOI: [10.3389/fpsyg.2016.00025](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00025)
2. Fuertes-Olivera P. A. A Corpus-Based View of Lexical Gender in Written Business English // *English for Specific Purposes*. – 2007. – Vol. 26, No. 2. – P. 219–234. – DOI: [10.1016/j.esp.2006.07.001](https://doi.org/10.1016/j.esp.2006.07.001)
3. Kennison S. M., Trofe J. L. Comprehending Pronouns: A Role for Word-Specific Gender Stereotype Information // *Journal of Psycholinguistic Research*. – 2003. – Vol. 32. – P. 355–378. – DOI: [10.1023/A:1023599719948](https://doi.org/10.1023/A:1023599719948)
4. Siyanova-Chanturia A., Warren P., Pesciarelli F., Cacciari C. Gender Stereotypes Across the Ages: On-Line Processing in School-Age Children, Young and Older Adults // *Frontiers in Psychology*. – 2015. – Vol. 6. – Article 1388. – DOI: [10.3389/fpsyg.2015.01388](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01388)
5. Lindqvist A., Renström E. A., Gustafsson Sendén M. Reducing a Male Bias in Language? Establishing the Efficiency of Three Different Gender-Fair Language Strategies // *Sex Roles*. – 2019. – Vol. 81. – P. 109–117. – DOI: [10.1007/s11199-018-0974-9](https://doi.org/10.1007/s11199-018-0974-9)
6. Usmanova Sh., Khodjaeva N., Shamsieva Sh., Saidakbarova S., Mirkhamidova N. Social, Cultural, and Linguistic Characteristics of Uzbek Gender Stereotypes // *Dragoman Journal of Translation Studies*. – 2025. – [Source](#)
7. Iskandarova Sh. M. *Forms of Communication in Uzbek Speech Culture* : doctoral dissertation. – Samarqand, 1993. – [Source](#)
8. Anvarova S. Gender Stereotypical Representations of Female and Male Behavior in Uzbek and English Proverbs // *Oriental Journal of Philology*. – 2026. – Vol. 6, No. 5. – P. 71–78. – DOI: [10.37547/supsci-ojp-06-05-08](https://doi.org/10.37547/supsci-ojp-06-05-08)